

2. Дубин С. Один день Луи-Фердинанда Селина : [електронний ресурс] / С. Дубин // Независимая газета. – 20.02.1998. – Режим доступа : <http://www.mitin.com/people/celine/cr-dubin-1.shtml>.
3. Ерофеев В. Путешествие Луи-Фердинанда Селина на край ночи : [електронний ресурс] / В. Ерофеев // Иностранная литература. – 1986. – № 11. – Режим доступа : <http://www.mitin.com/people/celine/cr-erofeev.shtml>.
4. Кропоткин П. А. Современная наука и анархия / П. А. Кропоткин // Штирнер М. Единственный и его собственность. – Харьков : Основа, 1994. – С. 501–506.
5. Свасьян К. А. О конце истории философии : [електронний ресурс] / К. А. Свасьян // Вестник российского философского общества. – 2005. – № 4 (36). – С. 33–49. – Режим доступа : <http://rvb.ru/swassjan/rastozhdest/11.htm>.
6. Селин Л.-Ф. Из замка в замок / Л.-Ф. Селин ; [пер. с фр.]. – СПб. : Евразия, 1998. – 414 с.
7. Селин Л.-Ф. Путешествие на край ночи / Л.-Ф. Селин ; [пер. с фр.]. – Харьков : Фолио, 2009. – 412 с.
8. Селин Л.-Ф. Север. Ригодон / Л.-Ф. Селин ; [пер. с фр.]. – Харьков : Фолио, 2009. – 655 с.
9. Штирнер М. Единственный и его собственность / М. Штирнер ; [пер. с нем. Б. В. Гиммельфарба, И. Л. Гохшиллера]. – Харьков : Основа, 1994. – 560 с.
10. Юрьенен С. «Инженеры душ» на краю ночи : [електронний ресурс] / С. Юрьенен // Митин журнал. – Режим доступа : <http://www.mitin.com/people/celine/congress.shtml>.

УДК 159.9

Чумак Н. В.

Харківське державне вище училище фізичної культури № 1

СУБ'ЄКТ-ОБ'ЄКТНЕ ВІДНОШЕННЯ ДО ТІЛА В ХХ СТОРІЧЧІ

Тоталітарна ідеологія ХХ століття, поневолення людини у сфері відчуженої праці; постмодерністське мистецтво, споживча психологія справили у край негативний вплив на формування нового пластичного образу сучасної людини. Перша половина ХХ століття, відмічена двома світовими війнами, породила суб'єкт-об'єктне відношення до тіла. Знецінення людського життя сприяло формуванню «слухняних тіл». Ринок, у свою чергу, диктує запити і вимоги до тіла як до об'єкту. Подібність фігур, поз і рухів свідчать про нав'язування соціуму визначеного тілесного й пластичного стереотипу. Відчуженість від тіла, тобто зацикленість і перебування у своїх думках та турботах привели до того, що сучасна людина не усвідомлює своє тіло і не вміє чути й розуміти його сигнали. Зростання неврозів та соціальної напруги свідчить про існуючу репресивну пластичну культуру. Гармонійний духовний та фізичний розвиток людини багато в чому залежить від усвідомлення свого тіла й пластичного вираження, їхнього взаємозв'язку з почуттями та мисленням. Зневага до тіла, його пластичної мови в різні культурні епохи ставало причиною відчуження людини від своєї природи і втрати своєї цілісності. Конфлікт між тілом і душею потребує вирішення та усвідомлення єдності й цілісності. У даній статті автор намагається з'ясувати фактори, які вплинули на формування суб'єкт-об'єктного відношення до тіла у ХХ сторіччі, та шляхи вирішення проблеми відчуження людини від своєї природи і втрати своєї цілісності.

Ключові слова: суб'єкт-об'єктне відношення, невербальна комунікація, цілісний світогляд, пластична культура, відчуженість.

Тоталитарная идеология XX века, порабощение человека в сфере отчужденного труда; постмодернистское искусство, потребительская психология оказали крайне негативное влияние на формирование нового пластического образа современного человека. Первая половина XX века, отмеченная двумя мировыми войнами, породила субъект-объектное отношение к телу. Обесценивание человеческой жизни способствовало формированию «покорных тел». Рынок, в свою очередь, диктует запросы и требования к телу как к объекту. Сходство фигур, поз и движений свидетельствуют о навязывании социуму определенного телесного и пластического стереотипа. Отчужденность от тела, то есть зацикленность и пребывание в своих мыслях и заботах привели к тому, что современный человек не осознает свое тело и не умеет слышать и понимать его сигналы. Рост неврозов и социальной

напряженности свидетельствует о существующей репрессивной пластической культуре. Гармоничное духовное и физическое развитие человека во многом зависит от осознания своего тела и пластического выражения, их взаимосвязи с чувствами и мышлением. Пренебрежение к телу, его пластическому языку в различные культурные эпохи становилось причиной отчуждения человека от своей природы и потери своей целостности. Конфликт между телом и душой требует решения и осознания единства и целостности. В данной статье автор пытается выяснить факторы, которые повлияли на формирование субъект-объектного отношения к телу в XX веке и пути решения проблемы отчуждения человека от своей природы и потери своей целостности.

Ключевые слова: субъект-объектное отношение, невербальная коммуникация, целостное мировоззрение, пластическая культура, отчужденность.

Problem setting. The problem of body dependence and releasing of social repressions became significant in XX century. The totalitarian ideology reinforcement; increasing of human enslavement in the sphere of alienation work; postmodernism art influenced negatively for the new plastic image of modern individual. *Recent research and publications analysis.* The question of body realization was the research object for V. Reich, E. Fromm, G. Markuze, O. Lowen, F. Perlz, who used the psychoanalytical approach in this problem solution. Among modern scientists of this philosophic problem the attention to the body was given by E. Gazarova, I. Gorelov, L. M. Krol, E. L. Mikhailova, V. Sorell. *Paper objective.* We will try to reveal the factors which influenced the forming of subjective-objective attitude to body and the ways of solution the problem of human alienation of his body and nature and loss of his integrity. *Paper main body.* Characteristic feature of XX century plastic culture is he alienation from the body. The civilization learned to rule the “obedient bodies” and manipulating the consciousness at the same time. The first part of the XX entury gave birth to the subjective-objective attitude to the body. The body of som humanbecomes the object manipulated by other subjects. Not the last role in this body transformation was played by consumer psychology formed in XX century by market economy conditions. Plastic image of perfect person of XX century is monotype and does not correspond the variety of self-expression and body development that has place in eastern world. Medicine and psychology development on the one hand had widened the cognition measures of physical and mental processes in human body and on the other hand they made person to be lazy in learning and realizing the peculiarities of exactly his body. This caused the health problems and his inability to solve problems himself, without any help. Person stopped to trus his body, love it and care of it as the living organism. The modern person attitude can be determined as the exploitation. The estrangement from the body is the consequence of estrangement work that person does not enjoy. In the way of self-expression the western civilization person became more familiar and primitive than free and harmonious. Harmonious spiritual and physical personal development mainly depends on his body consciousness and plastic expression, their correlation with feelings and thinking. Body neglect, its plastic language in different cultural periods caused the person alienation from the his nature and loss of his integrity. Subjective-objective attitude to the body in XX century found the reflection in the communication as well. Wire and mobile connection limit the communication sphere by only verbal way of communication. Such style of communication contributes to the human substitute by machines that provide information. *Conclusions of the research.* Finding the state of spiritual and physical comfort is possible in condition of soul and body unity. The main method to get this state is forming the complete world view, absence of other internal conflicts that prevent person to put up with himself, forgive and accept himself.

Keywords: subjective-objective attitude, non verbal communication, complete world view, plastic culture, alienation.

Проблема залежності й звільнення тіла від соціальних репресій стала визначальною в XX столітті. Початок століття був багатообіцяючим для пластичної культури: поява психоаналізу, філософської антропології, вільного танцю Айседори Дункан і глибокозмістовного російського балету. Усі ці моменти могли зіграти важливу і неоціниму роль у формуванні нового пластичного образу людини, вільної і гармонійної пластичної культури. Проте посилення тоталітарної ідеології; все більше поневолення людини у сфері відчуженої праці; постмодерністське мистецтво, яке, у свою чергу, відчужується від людської суті, справили украй негативний вплив на формування нового пластичного образу сучасної людини. Напевно, у жодну з попередніх епох конфлікт між тілом і душею (психікою, внутрішнім світом) не був таким гострим та злободенним, і в той же час не прагнув до вирішення та усвідомлення єдності й цілісності. Спробуємо з'ясувати фактори, які вплинули на формування суб'єкт-об'єктного відношення до тіла та шляхи вирішення проблеми відчуження людини від своєї природи і втрати своєї цілісності.

Питання усвідомлення тілесності було об'єктом дослідження В. Райха, Е. Фромма, Г. Маркузе, О. Лоуена, Ф. Перлза, які використовували психоаналітичний підхід у вирішенні

цієї проблеми. Серед сучасних дослідників філософській проблемі відношення до тіла приділяли увагу Е. Газарова, І. Горелов, Л. М. Кроль, Е. Л. Михайлова, В. Сорелл.

Е. Газарова відмічає, що ще на початку ХХ століття відношення до тіла визначалося уявленням про плоть як про речову половину людини, що покидається при звільненні духу, але вже з другої чверті ХХ століття інтерес до тіла зріс, а відношення до нього стало терпимішим і шанобливішим. [1, с. 12–14]

У другій чверті ХХ століття з'являється психосоматичний напрям в психоаналізі, представлений вченням В. Райха. Райх не лише відкрив явище «м'язового панцира» як індивідуального паттерну захисту від соціальних репресій, але й довів, що методи прямого впливу на м'язові блоки, спрямовані на їх розслаблення, можуть сприяти вивільненню емоцій та лібідинальної енергії.

Характерною рисою пластичної культури ХХ століття є відчуженість від тіла. Цивілізація навчилася управляти «слухняними тілами», при цьому уміло маніпулюючи свідомістю. Перша половина ХХ століття, відмічена двома світовими війнами, породила суб'єкт-об'єктне відношення до тіла. Іншими словами, тіло окремої людини стає об'єктом, яким маніпулюють інші суб'єкти. Не останню роль у перетворенні тіла на об'єкт зіграла споживча психологія, що сформувалася у ХХ столітті в умовах ринкової економіки. Ринок диктує запити й вимоги до тіла як до об'єкту. Він (ринок) нав'язує певний пластичний і тілесний стереотип як естетичний еталон та найбільш дорогий товар. Подіуми стають своєрідними вітринами, де демонструються «кращі» зразки пластичної та тілесної культури; пропонуються еталони краси чоловічого і жіночого тіла. Подібність фігур, поз і рухів свідчать про нав'язування соціуму визначеного тілесного й пластичного стереотипу. Західна цивілізація – «цивілізація молодих» – захоплюється пластичним ідеалом молодості. Але цей ідеал статичний та одноманітний, він є ніби законсервованим. Пластичний образ ідеальної людини ХХ століття однотипний та не відповідає тому різноманіттю пластичного самовираження і розвиненої тілесності, що має місце у західному світі.

Демократична західна культура залишається досить консервативною у створенні пластичного образу людини, точніше – його ідеалу. Визнання краси у різних тілесних і пластичних проявах людини знецінило б тіло як товар: дорогий, але, на жаль, такий, що швидко псується (молодість недовговічна). Людина західної цивілізації «схиблена» на максимально можливому збереженні та продовженні молодості, інакше вона втрачає свою конкурентоспроможність як товар. Звідси неприйняття себе і свого тіла в різні життєві періоди. Відчуженість від тіла, тобто зацикленість і перебування у своїх думках та турботах привели до того, що сучасна людина не усвідомлює своє тіло і не вміє чути й розуміти його сигнали. Розвиток медицини і психології, з одного боку, розширили рамки пізнання фізіологічних і психічних процесів в організмі людини, а з іншого боку, зробили людину ледачою в пізнанні та розумінні особливостей саме свого тіла. Звідси проблеми зі здоров'ям і нездатність їх вирішити без стороннього втручання. Людина перестала довіряти своєму тілу, любити його і леліяти як живий організм. Відношення сучасної людини до тіла можна визначити як експлуатацію.

Відчуженість по відношенню до тіла багато в чому є наслідком відчуженої праці, що не приносить радості. Г. Маркузе вважає, що нормальна праця (соціально корисна професійна діяльність) при переважаючій формі розподілу праці облаштована таким чином, що індивід не задовольняє в трудовому процесі своїх власних спонукань, потреб, здібностей, а виконує передвказану функцію. [5, с. 236] Жорсткий, механічний ритм міського життя, постійна зайнятість у сфері праці; нав'язування стереотипних видів і форм відпочинку; необмежена атака рекламою привели до того, що людина не лише втратила автономність свідомості, але й відчуття тіла. Весь світ як у сфері праці, так і у сфері відпочинку, стверджує Г. Маркузе, перетворився на систему одушевлених і неживих предметів, які усі в рівній мірі підлягають адмініструванню. У цьому світі, пише Маркузе, людське існування – не більше ніж річ, речовина, матеріал, що не містить у собі принципу власного руху. [5, с. 112–113]

Пластична культура ХХ століття, незважаючи на різноманіття свого прояву в театрі, мистецтві, танці, архітектурі, залишається репресивною відносно конкретного індивіда. «Вільне» і незалежне мислення представника західної цивілізації не допускає думку про обмеження та підпорядкування яким-небудь стереотипам пластичної мови людини. Західна культура, що проповідує гасла свободи самовираження і демократичності мистецтва, допускає,

в принципі, незалежний розвиток пластичної культури. Проте ця свобода залишається тільки зовнішньою. У своєму пластичному самовираженні сучасна людина західної цивілізації стала, швидше, розв'язною і примітивною, ніж вільною і гармонійною. Екзистенціальний конфлікт з навколишнім світом; комплекси і затиски, що сформувалися в дитинстві; відчужена праця є причинами внутрішньої несвободи, а звідси і неможливості створення вільного гармонійного пластичного образу людини. За виразом Г. Маркузе, взаємодія «Я», «Понад-Я» і «Воно» каменіє в автоматичних реакціях; пліч-о-пліч з матеріалізацією «Понад-Я» йде матеріалізація «Я», що проявляється у заморожених гримасах і жестах, які виконуються в потрібному місці і в потрібний час. [5, с. 113] Такий стан Е. Фромм називає синдромом відчуження або внутрішньою пасивністю людини. [5, с. 248] Цей опис внутрішнього стану людини свідчить про дихотомію людської суті, що проявляється у розриві між думкою і афектами, свідомістю і тілом.

Пануюча у сучасному світі психологія споживання поширюється на людське тіло, яке використовується як дане, але не відчувається як частина єдиного цілого під назвою людина. Підкреслено виражений сексуальний характер пластичної мови сучасної культури можна розглядати як ілюзорний прояв свободи. Сексуальна революція ХХ століття зруйнувала моральні заборони і строги установки в області відношення статей. Проте розкріпачення тіла не сталося. Суспільство у кінці ХХ століття стало не набагато благополучнішим у сфері психічного здоров'я, ніж на початку століття. Е. Фромм вважає, що нова людина технотронної ери страждає від буденної хронічної шизофренії, причиною якої є розрив між думкою і афектом. [8, с. 249] Сексуальні стосунки теж стали товаром, який використовується в рекламі, політиці, пресі, кіно. Маніпулювання сексуальною сферою людських відносин, заглядання в замочну щілину і виставляння напоказ «брудної білизни» в різних популярних передачах і ток-шоу свідчить про існуючу репресивну пластичну культуру. Гармонійний духовний і фізичний розвиток людини багато в чому залежить від усвідомлення свого тіла і пластичного вираження, їхнього взаємозв'язку з почуттями та мисленням. Зневага до тіла, його пластичної мови в різні культурні епохи ставала причиною відчуження людини від своєї природи і втрати своєї цілісності.

Суб'єкт-об'єктне відношення до тіла в ХХ сторіччі знайшло своє відображення і в комунікації. Перш за все ХХ сторіччя – це епоха розвитку масової технічної комунікації. Телефон, радіо та телебачення змінили просторові та часові межі спілкування. Провідниковий та мобільний зв'язок обмежують сферу спілкування тільки вербальним засобом комунікації. Спілкування стає чисто інформаційним. Стиль такого спілкування сприяє заміщенню людини технічним засобом, який несе інформацію. Основне призначення засобів масової технічної комунікації (телебачення, радіо) – ідеологічне, маніпулятивне. Завдяки ним технократична цивілізація ХХ сторіччя перетворила людину в елемент великого державного механізму.

Надбання стану душевного і фізичного комфорту можливе за умови єдності душі і тіла. Існує декілька шляхів досягнення цього стану, тим паче, що кожен в дитинстві перебував у ньому. Перший шлях лежить через дитячі спогади, коли ми ще не втратили зв'язок з тілом і не зв'язали себе культурними нормами та установками. Якщо спостерігати за дитиною, можна відмітити безпосередність, гармонійність її пластики та радість від процесу руху. Повернення в дитинство дозволяє згадати це відчуття себе та отримати втрачену радість.

Другий шлях бачиться у вільному творчому самовираженні, коли думки і відчуття зливаються в єдине ціле. Будь-який творчий процес робить неможливим відчуженість від праці, людина розчиняється у цьому процесі та отримує радість від результату своєї діяльності, чи то яка-небудь фізична праця, чи то мистецтво.

Третій шлях до усвідомлення свого тіла проходить через танець як життя, його прояв у русі, коли людина спілкується зі світом усім своїм тілом, одночасно самовиражаючись і заявляючи про себе як про індивідуальність.

Проте найголовнішим засобом надбання своєї тілесної цілісності є формування цілісного світогляду, відсутності внутрішніх конфліктів, які не дозволяють людині примиритися з самою собою, пробачити і прийняти себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газарова Е. Э. Психология телесности / Е. Э. Газарова. – М. : Институт общегуманитарных исследований, 2002. – 192 с.
2. Кроль Л. М. Человек-оркестр: микроструктура общения / Л. М. Кроль, Е. Л. Михайлова. – М. : ТОО «Независимая фирма “Класс”», 1993. – 154 с.
3. Лоуэн А. Радость / А. Лоуэн ; [пер. с англ.]. – Минск: Попурри, 1999. – 464 с.
4. Лоуэн А. Язык тела / А. Лоуэн ; [пер. с англ.]. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. – 383 с.
5. Маркузе Г. Эрос и цивилизация / Г. Маркузе ; [пер. с англ., послесл., примеч. А. А. Юдина; сост., предисл. В. Ю. Кузнецова]. – М. : АСТ, 2003. – 528 с.
6. Перлз Ф. Гештальт-подход. Свидетель терапии / Ф. Перлз ; [пер. с англ. М. Папуш]. – М. : Издательство Института психотерапии, 2001. – 224 с.
7. Райх В. Функция оргазма / В. Райх ; [пер. с нем. В. Костенко]. – СПб. : Университетская книга ; М. : АСТ, 1997. – 87 с.
8. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм ; [пер. с англ.]. – М. : Республика, 1993. – 415 с.

УДК 17.032

Мухина Е. Н.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

ДИСКУРС-АНАЛИЗ КАК МЕТОД АНАЛИЗА СОЦИАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

В статье актуализируется потенциал дискурс-анализа как способа исследования социального поля, социальных метаморфоз и процесса производства пространства. В этой связи рассматриваются социально-философские теории последователей исторического материализма с одной стороны, и постструктуралистской теории дискурса с другой. Исследуется диалектическое соотношение дискурсивных и материальных социальных практик. На основе полученных результатов делается вывод о том, что дискурс-анализ обладает большим эвристическим потенциалом как один из социально-критических методов.

Ключевые слова: дискурс-анализ, дискурсивная формация, дискурсивные практики, *Gouvernementalité*, дискурсивная власть, национальный дискурс, идеология, интерпелляция, деконструкция.

У статті актуалізується потенціал дискурс-аналізу як методу дослідження соціального поля, соціальних метаморфоз і процесу виробництва простору. У зв'язку з цим розглядаються соціально-філософські теорії послідовників історичного матеріалізму з одного боку, і постструктуралістської теорії дискурсу з іншого. Досліджується діалектичне співвідношення дискурсивних і матеріальних соціальних практик. На основі отриманих результатів робиться висновок про те, що дискурс-аналіз має великий евристичний потенціал як один із соціально-критичних методів.

Ключові слова: дискурс-аналіз, дискурсивна формация, дискурсивні практики, *Gouvernementalité*, дискурсивна влада, національний дискурс, ідеологія, інтерпелляция, деконструкция.

The article actualizes the potential of discourse analysis as a way of studying the social field, social metamorphosis and the process of space production. In this connection, the socio-philosophical theories of the followers of historical materialism on the one hand, and the poststructuralist discourse theory on the other, are considered. The dialectic correlation of discursive and material social practices is investigated. Based on the results obtained, it is concluded that discourse analysis has a great heuristic potential as one of the social-critical methods.

Key words: discourse analysis, discourse formation, discursive practices, *Gouvernementalité*, discursive power, national discourse, ideology, interpellation, deconstruction.

В данной статье речь пойдет о дискурс-анализе как способе исследования социального поля и его трансформаций искусственным путем. Наша цель состоит в том, чтобы показать социально-критический потенциал дискурс-анализа для социально-философских наук. В нашем